دستۂ گل

یعنی

شمس العلما مولانا شبلی نعمانی مرحوم

کی

چند فارسی غزلون کا مجموعہ

جو ستمبر سنہ ۱۹۰۶ء سے اپریل سنہ ۱۹۰۷ء
تک کے کلام پر مشتمل ہے

باہتمام احقر العباد محمد حسن
انوار المطابع لکھنؤ مین چھپا

(بسم اللہ الرحمن الرحیم)

بے نظیر بہدف مجربات

اکسیر حیات جملہ جسمانی تکالیف درد، موچ، چوٹ، زخم، وجع المفاصل، بواسیر، رقت، سرعت، جریان، ورم پیٹ کے درد وغیرہ کے لیے اس سے بہتر دوا اس صدی میں ایجاد نہیں ہوئی، سفر حضر دورہ اور گشت میں اسکا رکھنا نہایت ضروری ہے قیمت فی شیشی عہ/ محصولڈاک وپیکنگ صرف ۷/

اکسیر مراد جریان وکثرت احتلام کو دور کرتا ہے، درد سر دکمر وسستی وکمزوری کا دافع ہے اعضائے رئیسہ کو قوت دیتا ہے مغلظ وبھی ہے، توانائی وقوت دینا اسکا ضروری فعل ہے نا امید نہو جیئے کم سے کم ایک ہفتہ اسکو استعمال کرکے اسکے عجیب وغریب اثر کو ملاحظہ فرمائیے۔ ایک ہفتہ کی خوراک عہ دو ہفتہ ۲ محصولڈاک ہر صورت میں ۷/

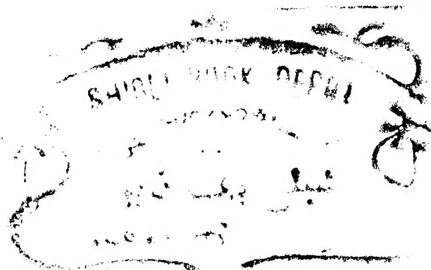
نمک فخری بدہضمی پیٹ کے درد، نفخ، کھٹی یا جلی ڈکاروں، کمی اشتہا اور ضعف معدہ کے لیے بہترین نمک۔ نمک فخری کی مقبولیت کا یہی راز ہے کہ حلق سے اترتے ہی معدہ کی اصلاح شروع ہو جاتی ہے۔ جو لوگ معدہ کی شکایات سے مایوس ہو چکے ہوں ایک بار تجربہ کریں، ہر گھر اور ہر خاندان میں اسکی ایک شیشی موجود رہنا نہایت ضروری ہے، قیمت فی شیشی کلاں عہ/ محصول ڈاک وپیکنگ صرف ۸/

حبوب آتشک اکیس روز میں نہایت ہی کہنہ مرض یقیناً دور ہو جاتا ہے، ان حبوب پر مجھکو فخر ہے خصوصاً اس وجہ سے کہ جناب حکیم عبد المجید خان صاحب دہلوی اس نسخہ کی قیمت مبلغ تین ہزار روپیہ عنایت فرماتے تھے واقعی یہ نسخہ ایسا ہی بے مثال ہے بڑی تعریف کہ اور دواؤں کی طرح اسکے استعمال سے نہ منھ آتا ہے اور نہ قے اور دست کی مطلق تکلیف ہوتی ہے اور نادرہ یہ کہ پھر کبھی یہ مرض تمام عمر عود نہیں کرتا قیمت عہ محصولڈاک وپیکنگ ۷/

نمک انواری درد گردہ، ریگ مثانہ وپتھری کے لیے اپنا مثل نہیں رکھتا دمہ کے لیے بے انتہا مفید ہے، جو حضرات مختلف معالجات سے پریشان ہو کر نا امید ہو چکے تھے الحمد للہ کہ نمک انواری ان کے لیے ہمیشہ تریاق واکسیر ثابت ہوا۔ قیمت فی شیشی کلاں عہ/ محصولڈاک وپیکنگ ۷/

سرمہ حسینی غبار، دھند، جالا، ناخونہ اور ضعف بصارت کے لیے بے مثل وبے نظیر سرمہ اگر اعتبار نہو تو بطور آزمایش چند روز استعمال فرمالیجے تاکہ تجربہ کے بعد ہماری سچائی اور صداقت ثابت ہو۔ قیمت فی تولہ عہ/ نصف تولہ ۸/ محصول ڈاک وپیکنگ ہر صورت میں ۷/ (۳ کے ٹکٹ آنے پر نمونہ فوراً بھیجا جاتا ہے)

المشتہر:- منظہر محسن نمبر ۵۳ وکٹوریہ اسٹریٹ۔ لکھنؤ

بسم الله الرحمن الرحیم

چند بیهوده به بند غم دنیا باشم
زین سپس با قدح و باده و مینا باشم

جبه سای حرم کعبه چه بودم یک چند
بر در بتکده هم ناصیه فرسا باشم

گرچه رندی و هوس شیوهٔ دانا نبود
حاجتم نیست که فرزانه و دانا باشم

باده هرچند به خرقه توان نیز کشید
نرگس مست کسی خواست که رسوا باشم

مست و پر عربده تنگش بکشم در آغوش
تشنهٔ وصلم و تا کی به حیا باشم

با همه دعوی تمکین نتوان خواست ز من
که تو از پرده به در آیی و برجا باشم

جلوهٔ او نگذارد که برم بهره ز وصل
به دم صبح و همان محو تماشا باشم

ای خوش آن روز که رازم فتد از پرده برون
از دو سو خلقی دهن می زده سوا باشم

محتسب دستہ بدامان من و من مست | ق | دست در دامن آن شوخ خودآرا باشم

[illegible]

دامنِ عیشِ دستم نرود تا شبلی
دامنِ بمبئی از کف ندہم تا باشم

نثارِ بمبئی کن ہر متاع کہنہ و نو را | طراز مسند جمشید و فر تاج خسرو را
بہ ہر سو از ہجوم دلبران شوخ بے پروا | گذشتن از سرِ رہ مشکل افتادست رہرو را
فغان از گرمیِ ہنگامہ خوبانِ زردشتی | بہم آمیختہ از زلف و عارض ظلمت و ضو را[1]
بدہ ساقی میِ باقی کہ در جنت نخواہی یافت | کنارِ آب چوپاٹی و گلگشت اپالو را

[illegible]

بیا شبلی بہ یاد نیچہ گیرای قرِ گانش
دگر رہ پارہ سازم این قبای زہد صد تو را

غمزہ اش طرح نہد رسم جفا کوشی را | جلوہ اش یاد دہد از خویش فراموشی را
بنگر معجزۂ حسن کہ آن نرگس مست | بہم آمیختہ ہشیاری و مدہوشی را
من فدای بتِ شوخے کہ بہنگامِ وصال | بمن آموخت خود آئین ہم آغوشی را

[1] پارسیان دو خدا را معترف ہستند یزدان و اہرمن و اینہا را بہ نور و ظلمت ہم تعبیر می کنند

می به اندازه دن گریه رسمی ست قدیم | طرح نو درفگن آئین قدح نوشی را

ستمبر

شبلی نامه سیه گرچه سراپا گنه است
بس بود دامنِ عفو تو خطاپوشی را

۱۹۰۷ء

گردم از مدحتِ شیراز و صفاهان زده ام | شرم بادم که نواهای پریشان زده ام
بمبئی بود مرا منزل مقصود و عبث | پیش ازین گام طلب در رهِ حرمان زده ام
ساغر زندگیم (حیف) که جز درد نداشت | جز همین جرعه آخر که به پایان زده ام
اندکی نیز به کامِ دلِ خودبین باشم | روزگاری چو دم از دانش و عرفان زده ام
چند در پرده تو آن گرد سخن فاش بگوی | سنگ بر شیشه تقوی زده ام هان زده ام
داستان گردم ازین پیش که با این همه ورع
مشهور شدم
| با بتان جام طرب با نی و دستان زده ام
ساغری چند به یادِ رخ رنگین خوردم | قدحی چند در آغوش گلستان زده ام
می درینجا نتوان خورد نهانی زین پیش | فاش گویم هم از آن باده که پنهان زده ام
تا ازین پرده به جانِ که خطر خواهد بود | دوش پیمانه می بر سرِ پیمان زده ام
از پریشانی ایام میندیش که من | دست در حلقه آن زلف پریشان زده ام

کارم افتاد به آن پادشه کشور حسن — دست رد بر چشم قیصر و خاقان زده ام

آن نگار عجمی چهره بد انسان افروخت — که آتش آورده ام و در خرمن ایمان زده ام

باده زهر چو بر قامت من راست نبود — شیشهٔ تقوی سی ساله به سندان زده ام

آن شداے دوست که آراسته پیکر فن — نقش زیبا صنمے بر ورق جان زده ام

آن شدای دوست که در ندوه ببینی بازم — که دم از صحبت آن دشمن ایمان زده ام

هان و هان دست بدارید ز من ای احباب — که به زیبا صنمے دست به پیمان زده ام

هر یکی از فتنه گران عرب و هند و عراق — یم حسن است من دل زده طوفان زده ام

کس چه داند که به خلوت گه آن ماه تمام — زده ام ساغر و بر یاد حریفان زده ام

جاے آنست که گلشن دمد از کنج لبم — بوسه ها بسکه بر آن عارض خندان زده ام

صد چمن لاله و گل چو شدم از جیب و بغل — قرعهٔ فال هم آغوشی جانان زده ام

صد دکان لعل و گهر چیده ام از گفتارش — طعنه بر بے سر و سامانی عمان زده ام

بوسه ها بر لب نوشین زده ام از پے هم — طوطی گرسنه ام بر شکرستان زده ام

حمله کردن

یاد گر آن بت خود کام زیادم نبرد — گر بهے چند در آن زلف پریشان زده ام

سالہا گوشِ جہان زمزمہ زا خواہد بود ‌‌ — زین نواہا کہ درین گنبدِ گردان زدہ ام

بمبئی

پے تو آن برد کہ این زمزمہ بے چیزی نیست
شبلی این تازہ نواہا نہ چو مستان زدہ ام

۱۹۰۷ء

دوش کان دلدار با من ہم وثاق افتادہ بود — غلغلے در گنبدِ فیروزہ طاق افتادہ بود

حالیا من ہم ز زاہد پارسائی شیوہ ام — بادہ خوردن در شبابم اتفاق افتادہ بود

زاہد را من آشنائی دادہ ام با عاشقی — ورنہ عمرے ہر دو را باہم نفاق افتادہ بود

گوئیا دشمن ہم از ذوقش نصیبی داشت — بادۂ وصلش چشیدم از مذاق افتادہ بود

گرچہ من مرد ہوسبازی و رندی نیستم — این چنین ہم گاہ گاہم اتفاق افتادہ بود

ناہرا ردم ز دست می زندیس خیرگی — گاہ ہم از روز ازل نا اہل و عاق افتادہ بود

بودہ ام در بزم مے با محتسب ہم ہمنشین — گرچہ این صحبت بسیار شاق افتادہ بود

۲۲ ستمبر ۱۹۰۶ء

از دل صد پارہ ات آگہ نیم شبلی ولے
شیشۂ دیدم کہ از بالاے طاق افتادہ بود

من کہ در سینہ دلے دارم و شیدا چہ کنم — میل با لالہ رخان گر نکنم تا چہ کنم

من نه آنم که به هر شیوه دل از دست دهم	لیک با آن نگه حوصله فرسا چه کنم
هست چل سال که بشیوه نگه داشتمش	گر نه بر سنگ زنم شیشهٔ تقوی چه کنم
ساغر باده و طرف چمن و لاله رخی	چون به اینها فتدم کار بفرما چه کنم
دل متاعیست گران مایه به کس نتوان داد	رایگان گر برد آن ترک به یغما چه کنم
مایهٔ تقوی سی ساله فراهم شده است	ارمغانش به نگاری بدهم یا چه کنم

۹ اپریل ۱۹۰۶ء

شاهد و باده و طرف چمن و جوش بهار
شبلیا خود تو بفرما که به اینها چه کنم

بمبئی

مرا کشتست و از اندیشه آزادست پنداری	چنان بیباک خون ریزد که جلادست پنداری
ز بس کز سینه تا لب گشت لبریز شکایتها	نوائی کز لبم برخاست فریادست پنداری
ز بس هر شیوه اش جوئے بآئین دگر باشد	نوازشهای خاصش نیز بیدادست پنداری
ز بس کز بیم افشا وصف او در پرده میگویم	حدیثم از گل و نسرین و شمشادست پنداری
چنین کز کوی او قاصد گران رفتار می آید	ز دست شوق نامه ام در راه افتادست پنداری
دو زلفش دام بر دوش و دو چشمش در کمین سازی	بدان سامان همی آید که صیادست پنداری

۱۱ اپریل ۱۹۱۰ء

به آب و رنگ نظم خویشتن نازد چنان شبلی
که در اقلیم معنی کهنه استادست پنداری

[illegible]

جهان برهم ست برهم گشته از آشوب خیزیها — هنوز آن چشم پر فن بر سر کارست پنداری
فریب لطف گفتار بت خود کام را نازم — سخن میگوید از انکار و اقرارست پنداری
تو ای قاصد این شکرفشانیها نمی ارزی — به لبهای تو حرفی از لب یارست پنداری
محبت را بود هر شیوه آئینه ز جانبازی — به مژگان اشک خون منصور بر دارست پنداری
حریفان از نگاه شوخ او زانگونه بدمستند — که محفل سر بسر یک بزم خمارست پنداری
خیال بوسه آن لعل نوشین دوش می بستم — هنوزم لب ز ذوق آن شکربارست پنداری
به سویم چون گذر افتاد دوش آن ترک فن را — بگفت این خسته جان جائی گرفتارست پنداری

۱۳ اپریل ۱۹۱۰ء

زهی جان بخشی آب و هوای کلبی شبلی
طراز خلخ و نوشاد و فرخارست پنداری

[illegible]

شب وصل ست حیا گر بگذاری چه شود — یکدم تنگ در آغوش فشاری چه شود
تو بدین حسن توانگر چه زبان برداری — این دو سه بوسه اگر خود نشماری چه شود

از تو ناید گره بند قبا وا کردن / اگر این عقده به من باز سپاری چه شود

گرچه صیدی چو منی لایق فتراک تو نیست / گر به حالم رسی ای ترک شکاری چه شود

ناله و گریه حریف دل خودکام تو نیست / راست گفتی که ازین گریه و زاری چه شود

غنچه نشگفته جنون تاختن آورد به من / تا دگر از اثر باد بهاری چه شود

بوسه ها بر لب نوشین تو دام است مرا / دام من هم به من ار باز سپاری چه شود

شبلی دل زده را کار ز اندازه گذشت / تو هم ای خواجه به حالش نگذاری چه شود

چرخ کین فتنه گری های نو آغاز گرفت / مگر این شیوه از آن چشم فسون ساز گرفت

من در انجام ره عشق گرفتم در پیش / خنک آن کس که هم این شیوه ز آغاز گرفت

چه عجب جلوه گه ار دست شود دیده من / که ز خاک درش این آینه پرداز گرفت

ماجرای من رسوا شده هر جا فاش است / ابله آن بود که این واقعه را راز گرفت

هر که یک بار نظر بر رخ خوب تو گشاد / بایدش دیده ز دیدار جهان باز گرفت

ابلهی بود که مرغ دل من رم دادی / این هما بود که از دست تو پرواز گرفت

دل به آن نوخط حسن ار ندهم، خود چه کنم / دلم از صحبت پیران ریاساز گرفت

مژده گوئید به رندان می آشام که باز | صحبت محتسب شهر بمن ساز گرفت (موافق شدن)

روزگاری ست کس این قصه بپایان نرساند | گرچه صد بار فرو خواند و ز سر باز گرفت

خبرش نیست ز داماں تر خلوتیان | آن که او خرده به رندان نظر باز گرفت

اپریل ۱۹۰۶ء

بزم را دید که از نغمهٔ دوشینه تهی ست
شبلی آن زمزمه را باز ز آغاز گرفت

بمبئی

هر جا که روی روشن تو جلوه ساز بود | هر ذره را نظر به جمال تو باز بود

هر جا حدیث فتنهٔ ایام کرده ایم | روی سخن به آن نگه فتنه ساز بود

جانا زبان و لب نه شود ترجمان شوق | ما را امیدها ز نگه هاے راز بود

مستور و رند هیچ یکے سر بردن نبرد | زان حلقه ها که در خم زلف دراز بود

ما خودسری به رندی و مستی نداشتیم | اینها گناه دیدهٔ معشوقه باز بود

لذت شناس رندی و مستی نبوده است | آن بوالهوس که در گرو عز و ناز بود

با چرخ سفله صحبت آن شوخ در گرفت | کو فتنه ز دست بوده و این فتنه ساز بود

چالاک گرم آمد و دامن کشان گذشت | از بسکه دست شوق حریفان دراز بود

آن شوخ را به صومعه‌ها چون گذر فتاد — یکباره عشق‌های حقیقی مجاز بود

بنگر که چون به دام حوادث اسیر شد — آن دل که سایه پرور زلف دراز بود

۱۶ اپریل ۱۹۰۶ء

غمگین مباش گر سخن از مدعا نرفت

شبلی هنوز اول راز دنیا نبود

الہ آباد

صوفی آن سر حقیقت که هویدا می کرد — هر حدیثی که بما کرد هم از ما می کرد

پیکر آرای ازل طلعت زیبای ترا — نقش می بست و هم از ذوق تماشا می کرد

بر گذرگاه چمن عطر فروش سحری — بوی زلف تو بکف داشت که سودا می کرد

ساقی آن می به قدح ریخت که از گردش خویش — هر نفس دام همی کرد و به مینا می کرد

فلسفی سر حقیقت نتوانست کشود — گشت راز دگر آن راز که افشا می کرد

دوش رفتیم و بدیدیم که طوطی به چمن — داستانها ز لب لعل شکرخا می کرد

آن گره‌ها همه در کار حریفان انداخت — که ز پیچاک سر طرهٔ خود وا می کرد

پیچ و تابی که دل غمزده پنهان داشت — شکن طرهٔ گیسوی تو پیدا می کرد

به مسیحا نفسی آن لب اعجاز نمای — مرده را زنده همی کرد و بدعوی می کرد

مایهٔ برہمی ہر دو جہان گشت آخر | فتنہ ہائے کہ قد و زلف تو برپا می کرد

ساقی مصطبۂ عشق ہر آن نکتہ کہ گفت | از رہِ گوش ہمی رفت و بدل جا می کرد

اپریل ۱۹۰۸ء

شبلی از قامت و بالاے تو می کرد سخن
یا مگر خود سخن، از عالم بالاے کرد

الہ آباد

بر سر سفرۂ غم چیزے دگر می بایست | پارہ از دل و لختے ز جگر می بایست

دید حال من و از جبہۂ خود چین نگشود | گوئیا حالم از این نیز بتر می بایست

گرمی بزم ترا با ہمہ ہنگامۂ ناز | نالۂ تیز بآہنگ اثر می بایست

رونق کوی تو ز ارباب تماشا نشود | بسملے چند دران راہگذر می بایست

بخت بد بین کہ بہ ہجران تو بر سر زدہ ام ط | دست شوقی کہ دران طوق کمر می بایست

شبلی نامہ سیہ را بجزاے عملش
پا بریدند و صدا خاست کہ سر می بایست

عمری است عشق ورزم و کارم تمام نیست | این بادہ پختہ نیز نشد گرچہ خام نیست

ط اشارت است بہ واقعۂ زخم خوردن مصنف؛

چشم هر آنچه دیده نه هر دیده بنگرد — نظارهٔ جمال تو عام ست عام نیست

شبهای هجر دیده ام و باز زنده ام — گویا که کار مرگ و قضا را نظام نیست

می خواهد اینکه در رهِ رندی قدم نهد — زاهد که هم به شیوهٔ تقوی تمام نیست

چندان که رام تر شوم بدگمان شوم — با آن که این نوازش خاص ست عام نیست

این پاس وضع باعثِ ناکامی من ست — خوش عاشقی که در گرو ننگ و نام نیست

۲۷ مارچ ۱۹۰۶ء

در بزم گاه ناز تو شبلی هنوز هم — جا داشته است لیک به آن احترام نیست

برق عشقی که مرا بر دل و بر تن زده بود — این همان ست که بر وادی ایمن زده بود

تا قدم رنجه کنی بهر تماشای چمن — ابر بهر تو سراپرده به گلشن زده بود

دیدی! ای دوست که تا دامن ما برسید — عشق آن چاک که در جامهٔ دامن زده بود

هر زمان باز سرے تازه بر آورد چو شمع — هر کرا تیغ غم عشق تو گردن زده بود

روزگاری شد و آن فتنه هنوزم به سر ست — یکدو ساغر به من آن دلبر پُرفن زده بود

شبلی امروز به سجادهٔ تقوی بنشست — آن که صد سال رهِ شیخ و برهمن زده بود

چون آگهی که فرصت عهد شباب بود — مے خورد گر سخن ز عذاب و ثواب چیست
پرسم که هیچ در دل تو هست جای من — هرچند دانم این که سخن را جواب چیست
زاهد شراب ناب جز انگور و آب نیست — رم خوردن تو این همه ز انگور و آب چیست
مے را بقدر حوصلهٔ مردمی دهند — با دشمن این همه کرم بیحساب چیست

شبلی عنان گسسته‌ام سوے بمبئی
ما نیز با تو هم سفریم این شتاب چیست

چه غم از بند زندان شاهد عنای کنعان را — که از یک جلوه گلشن می تواند کرد زندان را
چه باشد حال اگر حرفی ز مضمون خط آن بدخو — که هم از پاره سازد نامهٔ ناخوانده عنوان را
حدیثی دلکش و افسانه از افسانه می خیزد — دگر از سر گرفتم قصهٔ زلف پریشان را
به لطف ظاهرش دشمن بخود نازان و من شادم — که مسکین ذوق نشناسد نوازشهای پنهان را
شب وصلے ازو با آن درازی آرزو دارم — که یک یک بر شمارم حلقه‌های زلف پیچان را
غلط سازد شمار بوسه وانگه ز سر گیرد — نگه دارد خدا از چشم بد آن طفل نادان را
دل هنگامه جو خمیازه بر خمیازه می ریزد — بکارش نامزد فرما نگاه فتنه سامان را

ز ذوق طبع شبلی من در اول روز دانستم	که در آشوبگاه کلبئی در بازد ایمان را

۲۸ دسمبر [illegible]	بیا اینجا که هر سو کاروان در کاروان بینی بتان آذری را دلبران شام و ایران را	

ساقی مست چو سوی من مدهوش آید — ساغر از کف بنهد میکده بر دوشش آید

من بر آنم که کنار از همه عالم گیرم — گر مرا یک صنمی شوخ در آغوشش آید

کام دل خواهی ازان شوخ بر خود کرده به شرم — باش تا یک دو ساغر زده مدهوشش آید

ناصحا! زحمت بے صرفه به کارم مپسند — من نه آنم که مرا پند تو در گوشش آید

مستی و عربده کار چو منے نیست ولے — چشم ساقی ست که تاراج گر هوشش آید

حالیا یک نگه ناز ازان ساده بس ست — آن بود نیز که بیباک در آغوشش آید

عاشق آن نیست که هنگام تقاضای وصال — مهرش از بوسه زنی بر لب خاموشش آید

این غزل اول فیض اثر کلبی ست — باش تا باده این میکده در جوشش آید

۲۸ دسمبر [illegible]	می رسد وقت که شبلی به بیتے باده گسار از در صومعه تا میکده همدوشش آید	

امنے نماند خلوتیان حجاز را
دیدی تطاول خم زلف دراز را

ذوقی دگر بود به تماشاگه وصال
چشمی بخواب در شده نیم باز را

لعل لبش اگرچه بکام شکر ریخت
با ما سری ست آن نگه جان نواز را

هرگز یکی به خوبی و رعنائی تو نیست
ما دیده ایم کجکلهان طراز را

بیچاره نکته دان ادا های عشق نیست
ضایع مکن بغیر نگه هاے راز را

ما از بلند و پست جهان درگذشته ایم
از بسکه دیده ایم نشیب و فراز را

هرچند جور نیز ز معشوق خوش بود
ما بنده ایم دلبر عاشق نواز را

چیزے ز لطف نیز بیامیخت در ستم
تا اعتدال داده تند ناز را

آ در برم که کار از اندازه درگذشت
دست دراز گشته و آغوش باز را

نازے که می کنی نه به اندازه می کنی
تیزی ز حد مبر می طاقت گداز را

ناوک بزد به غیر و مرا بر جگر نشست
قربان شوم خطاے نگه های ناز را

من خونخواهم اینکه برافتد حجاب راز
اما چه چاره کلک حقیقت طراز را

بر جبین [صفحه] دی که شبلی بهر خوشی
از هم گسست سلک گهرهاے راز را

۱۹۰۸ [illegible]

ز

وقت سحر که عارض او بی نقاب بود
بزم شراب و شاهد رنگین و بانگ نی
اندازه دان حوصله هر کسی ست دوست
شب بود و صد هزار تماشای دلفریب
با چشم سرگین تو کاری نداشتیم
ناز غرور حسن نه دادش اجازتی
بیدار کرده است بهر گوشه فتنه
آخر از آن لبان می آلود چاره چیست

در بزمش اول آن که رسید آفتاب بود
این حرفی از فسانه عهد شباب بود
با دیگران به لطف و به ما در عتاب بود
صبح از کرانه سر زد و دیدم که خواب بود
ما را سخن به غمزه حاضر جواب بود
ورنه سوال بوسه ما را جواب بود
با آن که چشم سحر طرازش بخواب بود
گیرم که از شراب و میم اجتناب بود

شبلی خراب کرده چشم خراب اوست
تو در گمان که مستی او از شراب بود

رفتیم بهر سود و زیان کرده ایم ما
بی حاصلی نگر که این دو رسی از خشت
نام خدای بر لب وزد و قسم نمی دهد

در کعبه نیز یاد بتان کرده ایم ما
صد جای بهر بوسه نشان کرده ایم ما
از بسکه یاد نام بتان کرده ایم ما

ستر زیان و سود نشد هیچ آشکار
صد بار اگرچه سود و زیان کرده ایم ما

جان را به راه مهر و وفای تو باختیم
دین کار را هم از تهٔ جان کرده ایم ما

از نام و ننگ در رهِ رندی و عاشقی
از ما مپرس تا چه زیان کرده ایم ما

شبلی سخن اگرچه نه در راه فسانه بود
لختے ز راز نیز بیان کرده ایم ما

من که خود را فارغ از گبر و مسلمان کرده ام
آنچه چشم کافرش فرموده است آن کرده ام

غیر ازین از رندی من تا به تقوی فرق نیست
بر ملا هم کرده ام، اکنون آنچه پنهان کرده ام

زهد و رندی را بهم کردن چه مشکل کار بود
سعی ها انگیختم کاین مشکل آسان کرده ام

رسم و آئین هم آغوشی نمی دانم که چیست
دست گستاخ آنچه فرموده است من آن کرده ام

این هم آخر فیض شبهای دراز هجر بود
گر شمار حلقه هاے زلف پیچان کرده ام

ذوق ها بردم هم از روی عتاب آلود او
آتشی بوده است من خود گلستان کرده ام

دین و دنیائی اگر بسپاری ای دل مفت تست
یار می گوید که نرخ بوسه ارزان کرده ام

چیده ام بر هر سر نوک مژه لختے ز دل
باز کار گریه را لختے به سامان کرده ام

شام وصلش هست و این گشته ام از بیم صبح	آفتاب آورده ام و در خانه پنهان کرده ام
در سخن با خاکیان هند می سنجی مرا	هی چه میدانی که این فن را چه سامان کرده ام

دسمبر ۱۹۰۰ء

یار می پرسید شبلی را که چون بر باد رفت
مشت خاکے در هوا پیش پریشان کرده ام

ببیے

شب که تیر نالهٔ من برگ سامان کرده بود	رخنه ها در گنبد گردون گردان کرده بود
باد صبح امروز از هر کوچه مشک افشان گذشت	شب مگر مشاطه زلف او پریشان کرده بود
ترک چشمش چون پے تاراج دین آمد برون	تا خبر گیری حرم را کافرستان کرده بود
در چمن رفتی و از بهر نثار آورد باز	غنچه گل رنگ و بوی را که پنهان کرده بود
رفتم و در سایهٔ زلفش پناه آورده ام	زان ستم ها ی که بر من شام هجران کرده بود
غازه هر رنگے که بر روی دل افروز تو بست	هم ز رنگ روی گلگون تو سامان کرده بود
روی رنگین ترا دید و بروی خاک ریخت	آن همه گلها که گلچین خود بدامان کرده بود
طالع رسوائی مجنون بلند افتاده است	ورنه شیدای تو هم صد کار نسیان کرده بود
از دم باد بهاری شاهد رعنای باغ	از گل و غنچه طراز جیب و دامان کرده بود

لعل معجز کیش او طرح مسلمانی نهاد / ورنه چشمش رخنه‌ها در کار ایمان کرده بود

سنبلستان می‌دمد از جیب آغوشم هنوز / زلف مشکین برهم و زی پریشان کرده بود

در وصالم نیز کام دل از او حاصل نشد / بسکه شرم خویش را بر خود نگهبان کرده بود

۱۱ دسمبر ۱۹۰۶ء

شیوهٔ رندی چنان شبلی به آب و رنگ کرد

گوییا زین پیش هم کرد و به سامان کرده بود

آن دل که خاک گشته آن ره گزار بود / سرجوش بادهٔ کهن روزگار بود

شرم از لب تو مهر حیا گرچه برنداشت / شادم به این که غمزهٔ پرفن بکار بود

آن شهسوار ناز رسید و ز ره گذشت / ما را همان نگه بره انتظار بود

آغوش شوق و دیدهٔ گستاخ و دست شوخ / در وصل هرچه بود ز من خود بکار بود

از بسکه تند بود می خوشگوار وصل / مستی برون ز حوصلهٔ اختیار بود

صوفی که پیش خلوتیان جلوه می‌فروخت / پنهان به بزم باده بما نیز یار بود

با آن که جام وصل پیاپی کشیده‌ایم / خمیازه‌های شوق همان برقرار بود

۱۵ دسمبر

شبلی بیا که گرمی بازار بمبئی / امسال نیز هست به رنگی که پار بود

چون در طریق عشق گذر می کنیم ما — از روی شوق پای ز سر می کنیم ما

در راهِ عشق پیرو پیشینیان نه ایم — این شیوه را به طرز دگر می کنیم ما

واعظ ز ما مرنج که ترکِ می و سرود — شب گر نکرده ایم سحر می کنیم ما

از ما بدار دست که رندی و عاشقی — صد بار کرده ایم و دگر می کنیم ما

ضایع مساز خرقهٔ مستوری مرا — وقتی رسد که باز به بر می کنیم ما

شبلی ز فیض تربیت طبع نکته سنج — بُردیم قطره و گهر می کنیم ما

دیگر

راهی دگر بغیر حریم حرم نداشت — زاهد که تاب جلوهٔ روی صنم نداشت

دلها ز بس ربوده گران بار گشته است — زین پیش در نه زلف تو این پایه خم نداشت

عرض متاع عشق نمودیم ما و غیر — مسکین هنوز مایهٔ یک چشم نم نداشت

وحشی دلم به سایهٔ زلفِ درا زاو — آسود آن چنان که دگر هیچ رم نداشت

صد چشمه جوش می زند اکنون ز دیده ام — روزی که با تو بوده ام این خانه نم نداشت

ما را به بوسهای شکرریز بنواخت — تا کس نگوید این که طریق کرم نداشت

از غمزهٔ تو بس جهان برهم اوفتاد
یک کس ازین میان دل و ایمان بهم نداشت

دل را به هر که عرضه نمودیم در جهان
انصاف داد و گفت که این جام جم نداشت

ما سجدهٔ نیاز تو اے کجکلاه ناز
زان عهد برده ایم که این قبله خم نداشت

۱۷ ستمبر ۱۹۰۰ء

شبلی ز خیل زمزمه سنجان حشم گرفت
با آن که هیچ گونه ز خیل و حشم نداشت

بمبئی

تا چهرهٔ زیبای تو ام در نظر افتاد
یکباره اساس خرد و هوش بر افتاد

در جیب و گریبان چمن عطر فشان است
بوے تو که در دست نسیم سحر افتاد

عمرے شد و یک روز نیفتاد به دستم
از بس که مرا امروز به روز دگر افتاد

ما بندهٔ آن بادهٔ تندیم که از جوش
از شیشه برون جست و ز مینا بدر افتاد

زین پس هدف تیر تو هم تیر تو باشد
پیکان تو از بس که یکے بر دگر افتاد

اے باد صبا مشک فشان باز گذشتی
گویا که گذار تو در آن رهگذر افتاد

رد کرده متاعے ست به بازار محبت
آن داغ که اے لاله ترا در جگر افتاد

دسمبر ۱۹۰۰ء

شبلی دگر از صومعه در میکده آمد
این غلغلهٔ تازه به میخانه در افتاد

آن شوخ چو از پرده به یکبار بر آمد | هنگامهٔ مستوری زاهد به سر آمد

لب تشنهٔ زخم ست همان این دل بیتاب | کان ناوک پشین که زدی بر جگر آمد

ممنون سبک پائی مرگم که شب هجر | از صبح دمیدن قدرے پیشتر آمد

ادج قد و بالاے دل افروز تو نازم | کاب دم شمشیر ترا تا کمر آمد

تر دستی آن غمزهٔ چالاک توان دید | تیرے که بزد تیر دگر بر اثر آمد

۱۷ر دسمبر سنہ ۱۹۰۶ء

اب راز تبسم نتوانست نگه داشت
وقتے که ز جان دادن شبلی خبر آمد

بمبئی

اے که صد طعنه به خورشید و بر اختر زدهٔ | باز بر قتل که دامن به کمر بر زدهٔ

گرچه با لعل لب جان بخش تو حاشا زده است (انکار کردن) | میتوان یافت ز چشم تو که ساغر زدهٔ

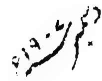
من نه آنم که سر از تیغ جفا بردارم | گر صد مرتبه چون شمع مرا سر زدهٔ

آنچه از گرمی هنگامهٔ محشر گفتند | هست بزمے که تو صد بار بهم بر زدهٔ

یاد بادت که شبے ز اول شب تا دم صبح | مست بودی و بما باده و ساغر زدهٔ

از دو چشم تو عیان ست که در بزم طرب | زدهٔ جام مے ناب و مکرر زدهٔ

هیچ نقشے به مراد دل عاشق نه نشست | مگر آن نقش که از بوسه به لب برزده

بوے زخم از دل آغشته به خون می آید
شبلیا سینه مگر بردم خنجر زده

چنان نه شهرت عشق تو بر زبان انداخت | که پرده بر رخ این کار ستوان انداخت
حدیث لطف تو با غیر شک نداشت ولے | دلم مرا از رهِ رشک در گمان انداخت
ترا کدام جفا پیشه این سبق آموخت | که چشم لطف به حالم نمی توان انداخت
فغان که آن همه گنجینه هاے راز مرا | غمت ز سینه برون در زبان انداخت
فریب نرگس مست و کرشمهٔ ساقی | مرا به پیروی شیوهٔ فغان انداخت
بدید نیست میانش مگر که شاعر صنع | ز مصرع قد او حرفی از میان انداخت

به پارسائی شبلی هم اعتماد نماند
نگاه شوخ تو، تا فتنه در جهان انداخت

اے آن که همی گوئی کز راز خبر دارم | اندیشهٔ خامی هست من نیز بسر دارم
ای دوست مپرس از من رسم و رهِ تقوی را | اکنون که من بیدل سودائے دگر دارم

ای رنگ رخ خجسته یک لحظه توقف کن — من نیز ازین عالم آهنگ سفر دارم

تا سال دگر خواهد شد رهن می و مطرب — این خرقهٔ مستوری کامسال به بردارم

روی و چنین روی شایان نهفتن نیست — بگذار که این پرده از روی تو بردارم

رندی و سیه کاری مستی و نظر بازی — زین گونه اگر خواهی بسیار هنر دارم

یک دیدهٔ حیرانی از هستی من باقیست — وان نیز نمی خواهم کز روی تو بردارم

ای معتکف کعبه این جلوه فروشی چیست — من هم به سر کوی که گاه گذر دارم

از زهد و ورع خود بفریفته ام خلقی — ای دوست چه می پرسی تا من چه هنر دارم

ای شبلی نعمانی این نغز دری از چیست
اینها که ز خود گفتی من نیز خبر دارم

۱۹ نومبر سنه ۱۹۰۶ع

از همه کار جهان دل به می و مستی بگزید — بعد عمری که در اندیشهٔ هر کار بماند

سبحهٔ داشتم از جملهٔ اسباب ورع — رفت از یادم و در خانهٔ خمار بماند

تا به این مایه شب هجر نبوده است دراز — چرخ گردنده همانا که ز رفتار بماند

دام داران همه از دام برستند هنوز — بوسه ها دام مرا بر رخ دلدار بماند

عارف از کشمکش رد و قبول آزاد است — یوسف آن نیست که در بند خریدار بماند
مژده گوئید مقیمان در مے کده را — کز جہان رفتم و از من مے و زنار بماند

مرغ در دام بیفتاد و بدر جست و رمید
دل ہمان در خم زلف تو گرفتار بماند

در وادی سلوک ز خود دور بوده ایم — یعنی که مست بادهٔ منصور بوده ایم
ہر جلوه مرا نتواند فریب داد — پروانهٔ چراغ سر طور بوده ایم
از ما بگیر درس فنون ریا که ما — عمرے دراز زاہد مستور بوده ایم
پارسا
مہجوریم ز دولت وصلت ہم از من است — تو بس فریب بودی و ما دور بوده ایم
ما را به نقل و باده و مے احتیاج نیست — ما از نگاه مست تو مخمور بوده ایم
معذورم ار به فہم نیاید حدیث دوست — در بزم راز از و قدرے دور بوده ایم

۱۷ اپریل ۱۹۰۶ء

شبلی مباش منکر رفتار ما که ما
مست از مے شبانه پر زور بوده ایم

الہ آباد

اے اجل گر به من خسته ترا کاری ہست — اندکے باش کز و وعدهٔ دیداری ہست

بوسهٔ لعل تو گویند به جان می ارزد
گر بها می کنی اید وست بخریداری هست

از جفاهای غم هجر تو از جان رستم
این بود اندک از آن جمله که بسیاری هست

به خریداری یک بوسه تهی مایه نیم
اینکه پرسی دل و دینے به تو هست آری هست

کار با طرهٔ گیسوی بتان افتاده است
ما چه دانیم که تسبیح و زناری هست

از سراپای تنم آنچه بجا مانده به هجر
دیده هست و در حسرت دیداری هست

شبلی شیفته در حلقهٔ سودازدگان
گو نیا قافله و قافله سالاری هست

اپریل سنه ۱۹۰۶

طوطی گلشن عشقم شکرافشان نه شوم
تا نه آئینهٔ روی تو مقابل دارم

خنک آن کس که به ذوق نظری شد قانع
وای بر من که صد اندیشهٔ باطل دارم

کوشش ناخن تدبیر چه سودم بخشد
من که یک رشته و صد عقدهٔ مشکل دارم

به هر سوی متاع عقل و دانش ابتر افتاده است
به غارت برد باز آن چشم پرفن کاروانی را

به دست آوردن دل یک حدیث لطف میخواهم
بدین کمتر بها از کف مده جنس گرانی را

دلم از شیوهٔ این گلرخان از جا نمی آمد
فلک بگماشت بر من دلربای نکته دانی را

خلیل آهنگ طرح کعبهٔ اسلامیان دارد
بدست آورده ام من نیز خاک آستانی را

حدیث عشق خوش بوده است و شبلی خوشتر کرده است
شنیدن می توان زین حرف رنگین داستانی را

دوش مستی خبر آورد که در عرصهٔ حشر
گفتگو از خم و مینا و سبو خواهد بود

دیده ام در حرم آئینه زیبا صنمی
که اگر چون تو کسی هست همو خواهد بود

زور سرپنجهٔ مژگان تو گر این باشد
ای بسا خرقه که محتاج رفو خواهد بود

عاشقان را همه آئین عمل خواهد گشت
ماجرای که میان من و تو خواهد بود

نیست فرقی ز میان تو تن زار مرا
در بود نیز همین یک سر مو خواهد بود

نوازش های او رسمی بود دانسته ام اما
تنک ظرفی چو من را بوی انهم نیز بس باشد

تو هم دانی که کارش تا کجا خواهد کشید آخر
مبادا آنکه شبلی را به وصلت دسترس باشد

به یاران آشکارا گفته ام این حرف پنهان هم
که شوخی نکته دانی برد از من عقل و ایمان هم

کاش آنقدر سرمایه کردی از تماشایش
که می آمد بکار یاد دل در روز هجران هم

بدآموزی لطف آشکارای بتان نازم
که دل قانع نشد با آن نوازشهای پنهان هم

حدیث اینچنین کم اتفاق افتاده دیوان را
که من نادان و ناصح هست نادان تر ز نادان هم

شب وصلی درازی خواهم و از بهر آن خواهم
که خواهم گفت با او شکوهٔ ایام هجران هم

دو دل بودن درین ره سخت تر عیبی ست سالک را
خجل هستم ز کفر خود که دارد بوی ایمان هم

مده از دست خود رنگین هوای همچو شبلی را
تو شاه حسنی و در کار داری یک غزلخوان هم

تمت بالخیر

بسم اللہ الرحمن الرحیم

مطبوعات انوار المطابع لکھنؤ

اُردوی مُعلیٰ مرزا غالبؒ مرحوم کے اُردو خطوط کا مجموعہ جسے لوگ بجا طور پر موجودہ انداز تحریر کی بنا اول کہتے ہین۔ اُردو نثر مین جو پاکیزگی، صفائی اور سلاست آج نظر آتی ہی یہ بہت کچھ اُسی کا فیض ہی۔ اسکے حصہ اوّل مین صاف اور سادہ عبارت کے خطوط ہین جنکے مطالعہ سے صحیح اور فصیح اُردو لکھنے مین بہت مدد ملتی ہی اور حصہ دوم مین وہ رقعات ہین جسمین مرزا نے لوگون کو اصلاحین یا شاعری کے متعلق کچھ ہدایات لکھی ہین بعض کتابون کے دیباچے اور تقریظین بھی اسمین شامل ہین قیمت عہ؍

شرح دیوان غالب (از مولانا سید علی حیدر طباطبائی نظم لکھنوی الملقب نواب حیدر یار جنگ) دیوان غالب کی متعدد شرحین لکھی گئین مگر سب سے مبسوط و مفصل شرح یہی ہی اور چونکہ شارح خود ایک باکمال شاعر اور فاضل اجل ہین اسوجہ سے یہ شرح خاص طور پر قابل مطالعہ ہی قیمت عہ؍

یادگار غالب جسمین مرزا اسد اللہ خان مرحوم دہلوی کے واقعات زندگی بیان کرنیکے بعد مرزا کی فارسی نظم و نثر کا انتخاب درج کیا گیا ہی اور ہر ایک صنف کلام پر نہایت خوبی سے تبصرہ کیا گیا ہی۔ نہایت عمدہ چکنے کاغذ پر اچھی طبع ہوا ہی۔ قیمت سے؍

مقدمہ شعر و شاعری اس مین شاعری پر فلسفیانہ و محققانہ بحث کرنیکے ساتھ ساتھ اردو شاعری کے جملہ اصناف پر لطیف تبصرہ کیا گیا ہی کوئی شبہ نہین کہ مولانا حالی کا مقدمہ دیوان بےنظیر اور قابل قدر معلومات کا گنجینہ ہی قیمت قسم اول عہ قسم دوم عہ

دیوان حالی جسکا تیسرا اڈیشن حال مین طبع ہوا ہی ارباب ذوق کے لیے نہایت ضروری چیز ہی قیمت عہ؍

(تصانیف مولانا شبلی نعمانی مرحوم)

شعر العجم حصہ چہارم جسمین شاعری کی حقیقت اور فارسی شاعری کے محاسن اور اسکے مختلف اصناف مین سے مثنوی پر تبصرہ ہی۔ اس حصہ مین تفصیل کے ساتھ بتایا ہی کہ ایران کی آب و ہوا اور تمدن اور دیگر اسباب نے شاعری پر کیا اثر کیا اور کیا کیا تغیرات پیدا کیے۔ اسکے ساتھ ہر دور کے خصوصیات کی تشریح اور شاعری کے تمام انواع پر مفصل تقریظ و تنقید ہی۔ قیمت عہ؍

شعر العجم حصہ پنجم اس حصہ مین قصیدہ، غزل اور فارسی زبان کی عشقیہ، صوفیانہ، اخلاقی اور فلسفیانہ شاعری پر نقد و تبصرہ ہی قیمت عہ ۱۲ (باقی حصص زیر طبع ہین)

موازنہ انیس و دبیر مولانا شبلی کی لاجواب تالیف جسمین اُنھون نے آسمان مراثی کے آفتاب و ماہتاب میر انیس و مرزا دبیر کے کمالات شاعری کا باہمد گر موازنہ کرکے دکھایا ہی۔ اگرچہ بدنیر کی

صاف وشفاف روشنی سہ رات کے وقت دن کا سا اُجالا رہتا ہی۔ پھر بھی آفتاب عالمتاب کی حیا گستری سے اسکو کیا نسبت۔ میر انیس کے کلام کی خوبیوں اور ان باریک نکتوں کے بیان کرنے مین جن تک عام نظرین نہین پہنچتین مولانا شبلی نے اپنی سخن سنجی اور کمالات ادبی کے خوب خوب جوہر دکھائے ہین۔ قیمت ۱۲ دے ر

علم الکلام (مولفہ مولانا شبلی) جسمین علم کلام کی ابتدا اور اسکے عہد بعہد کی وسعت ترقی اور تغیرات کی نہایت تفصیلی تاریخ اور علم کلام کے تمام شعبون پر محققانہ بحث اور اسکی مختلف شاخون پر تبصرہ ہی۔ قیمت عہ

مقالات شبلی یعنے مولانا شبلی کے ان ۱۵ پندرہ قابل دید مضامین کا مجموعہ جو مختلف علمی رسائل مین چھپکر مقبول خاص و عام ہو چکے ہین نہایت عمدہ چکنے کاغذ پر ابھی طبع ہوا ہی قیمت عہ

بوئے گل۔ مولانا شبلی کی فارسی غزلیات کا مختصر مجموعہ۔ قیمت ۴ر

برگ گل۔ مولانا شبلی کے قصائد اور فارسی غزلون کا مختصر مجموعہ۔ قیمت ۴ر

تذکرہ رند۔ نواب سید محمد خان رند کا نہایت دلچسپ تذکرہ۔ قیمت ۴ر

اردو شاعری (از منشی امیر احمد علوی بی اے) جدید تعلیمیافتہ اصحاب مین سے جو لوگ ابتک یہ یقین رکھتے ہون کہ اُردو شاعری مخرب اخلاق ہی اور فطری جذبات و بلند خیالات کے بجاے خلاف قیاس شبہات اور بیہودہ استعارات کا ایک مجموعۂ خرافات اسکے مطالعہ سے معلوم ہو جائیگا کہ ہماری معتی زبان کا سرمایۂ ادب انگریزی جیسی وسیع اور ترقی یافتہ زبان کے ذخیرۂ ادبی کے مقابلہ مین کسی طرح ھیٹا نہین۔ قیمت ۸ر

طالبعلم کی زندگی کا مقصد علی گڈھ کالج کے مایۂ ناز فرزند اور تعلیم جدید کے پاکیزہ ترین ثمر آنریبل خواجہ غلام الثقلین مرحوم (بی اے۔ ایل ایل بی) وکیل ہائیکورٹ کا یہ لکچر طلبا کے لیے خاص طور پر لائق مطالعہ ہی۔ قیمت ۲ر

سرمایہ زبان اُردو حضرت جلال لکھنوی مرحوم کا دم۔ لکھنؤ کے آخری دور مین غنیمت تھا انکے شاعرانہ کمالات مستغنی عن التعریف ہین۔ یہ انھین کا لغت ہی جسے ارباب ذوق نے نہایت درجہ پسند کیا ہی۔ اور انھین کی ضرورت پر نظر کرکے اب دوبارہ چھاپا گیا ہی۔ اس لغت مین اردو کے عام محاورات کا مفہوم اور محل استعمال سمجھانیکی خاص کوشش کی گئی ہی۔ قیمت عہ

آفتاب داغ نواب مرزا خان داغ دہلوی مرحوم کا لاجواب دیوان مدت کے بعد اب دوبارہ زیور طبع سے آراستہ ہوا ہی۔ ابتدا مین حضرت داغ کے مختصر حالات زندگی دیے گئے ہین قیمت عہ

المشتہر: محمد حسن مالک انوار المطابع لکھنؤ

کتب خانہ

جامعۂ عثمانیہ

۱۔ اراکین مجلس عالی، مجلس اعلیٰ، مجلس نظامت، مجلس انتظامی، مجالس تعلیمات و نصاب پانچ کتابیں ایک ماہ تک اپنے پاس رکھ سکتے ہیں۔

۲۔ اساتذہ جامعۂ عثمانیہ و کلیہ جات ملحقہ و اعزازی عہدہ داران جامعہ اور اراکین دارالترجمہ دس کتابیں ایک ماہ تک اپنے پاس رکھ سکتے ہیں۔ اور اعزازی ریڈر

۳۔ طلباء میں رجسٹر شدہ دو کتابیں بی۔ اے، اور ایم۔ اے، ال ال بی و تحقیقاتی جماعتوں کے طلبہ تین کتابیں دو ہفتہ تک اپنے پاس رکھ سکتے ہیں۔

۴۔ مدت مقررہ پر کتابیں واپس نہ ہوں تو طلبہ سے بحساب ایک آنہ یومیہ فی کتاب جرمانہ لیا جائیگا۔

۵۔ بشرط موقع کتابیں گھر پر جاری کی جا سکیں گی مگر اس غرض کے لئے کتب خانہ میں کتاب کا لانا لازم ہے۔

۶۔ کتابیں گم یا خراب ہو جائیں تو مستعیر پر ذمہ داری عائد ہوگی۔

۷۔ کتابوں پر کسی قسم کا نشان سیاہی یا پنسل سے نہ لگایا جائے۔

۸۔ قلمی نسخے اور حوالے کی کتابیں جاری نہ کی جا سکیں گی۔ فقط